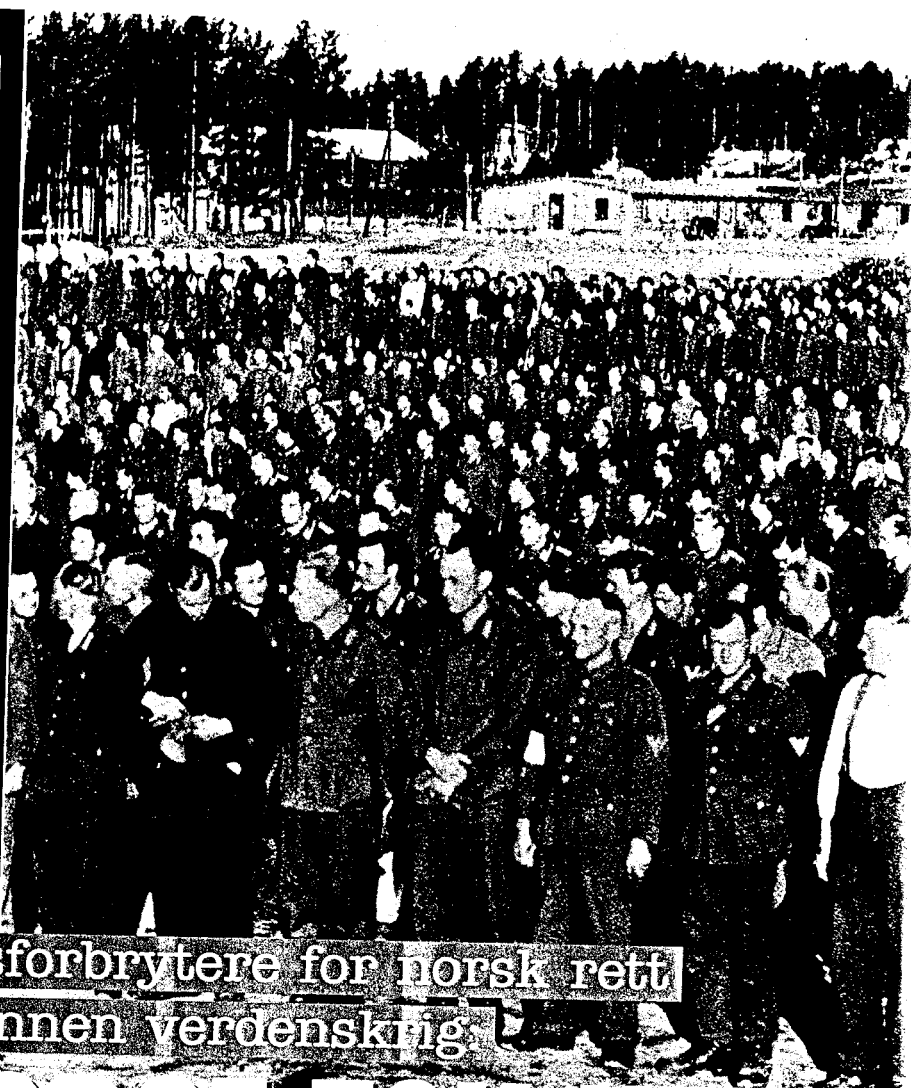

■ I Haag pågår den første internasjonale krigsforbryterprosessen i Europa siden Den annen verdenskrig. Hit kommer dommere fra land som ikke var direkte involvert i stridighetene i det tidligere Jugoslavia.

Norge deltok i rettsoppgjøret mot de tyske nazistene etter frigjøringen i 1945, og norske historikere, jurister og krigsveteraner har hyllet vår måte å opptre mot krigsforbryterne på. Men var vi selv et eksempel til etterfølgelse?

HENNETTET
Gestaposjef og SS-Hauptsturmführer Siefrid Fehmer var blant de med høyest rang som ble dømt til døden og henrettet.

Tyske krigsforbrytere for norsk rett etter Den annen verdenskrig

DA NORGE TOK HEVN

Var krigsforbryteroppgjøret i Norge hevn eller rettferdighet? Vi Menn har studert sakene mot flere tyskere som fikk dødsstraff eller lange fengselsdommer. Konklusjonen er langt fra rosenrød. Til og med Einar Gerhardsen avla vitneprov det kan settes spørsmålstegn ved.

DOKUMENTAR

TEKST: EGIL ULATEIG

Einar Gerhardsen var ikke engang stevnet som vitne i krigsforbrytersaken, som gikk for den spesielle lagmannsretten i Oslo tinghus. Men da den ferske statsministeren anmodet retten om å få avgi forklaring, forsøkte den ikke å avvise ham.

På tiltalebenken satt kriminalråd Wilhelm Esser og krimi-

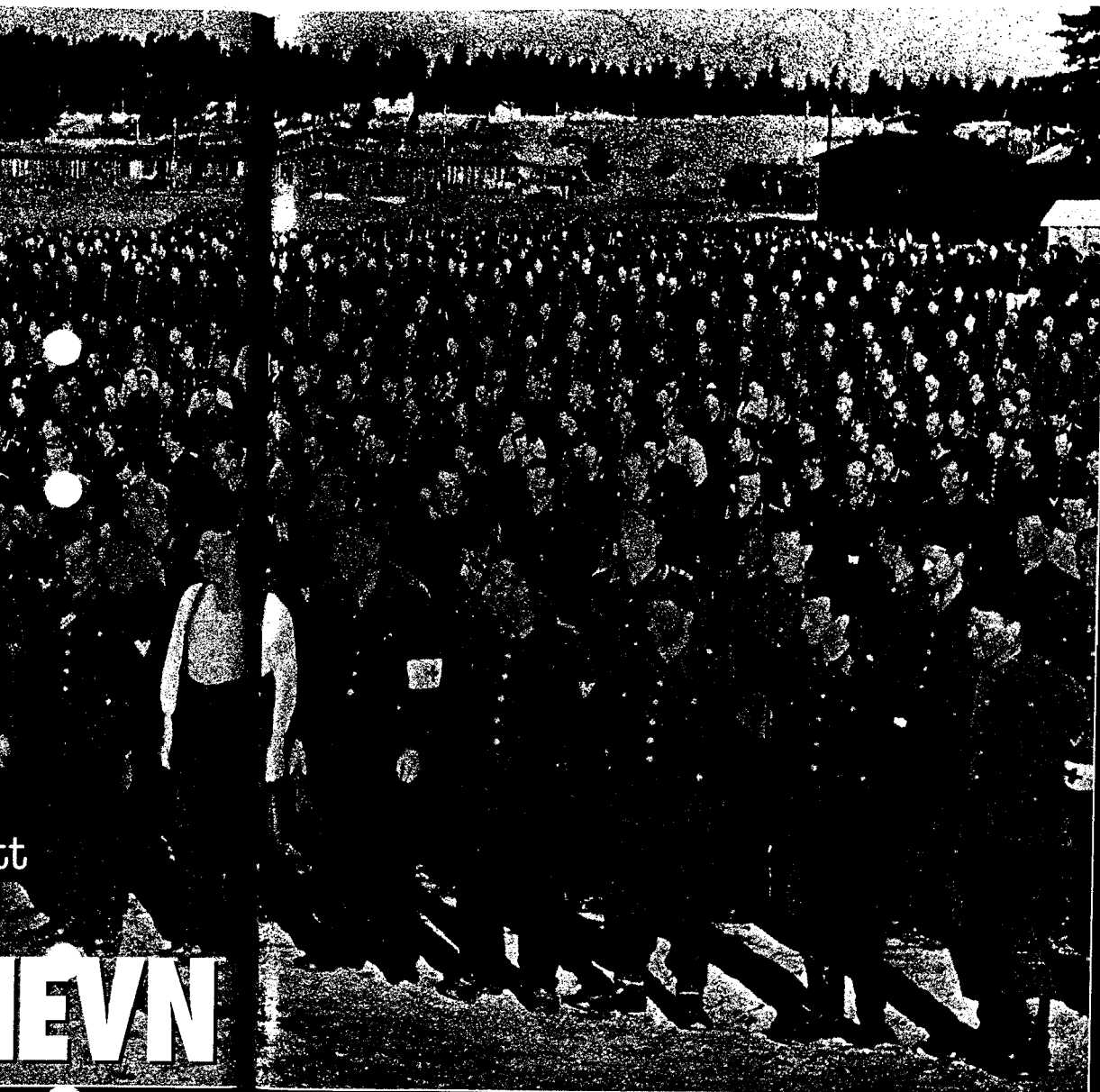
nalsekretær Anton Greul. I sitt arbeid for Gestapo hadde de drevet med opprulling av motstandsgrupper, og ble beskyltet for å ha deltatt i torturing.

Einar Gerhardsen, daværende ordfører i Oslo, var blitt arrestert i 1942 og sendt til konsentrasjonsleiren Sachsenhausen. I 1944 ble han overført til Grini, hvor han satt fram til frigjøringen. Under ed erklærte Gerhardsen at han var blitt pisket med en hundepisk og slått med et stykke rør av Esser og Greul.

Han erindret gjerningsmennene spesielt godt, fordi mis-

handlingen hadde funnet sted i Essers kontor. På døren hadde det nemlig hengt et skilt med ordlyden: "Kriminalrat Esser". Statsministerens vitneprov ble selvsagt tillagt stor vekt, og virket i straffeskjerpende retning.

Det hjalp ikke at forsvaret påpekte følgende fakta: Da det skjerpede forhøret, som var Gestapos betegnelse på forhør med kroppslig mishandling, skulle ha funnet sted i 1942, var Esser ennå ikke blitt utnevnt til kriminalråd. Følgelig kunne ikke Gerhardsen ha sett dette skiltet på noen dør. Dessuten: Ingen

Tyske krigsfanger ble samlet i interneringsleire etter krigens slutt. Dette bildet er fra en av leirene i Sør-Norge.

FOTO: NTB

Einar Gerhardsen, daværende ordfører i Oslo, ble overført fra Sachsenhausen til Grini i 1944. Som fersk statsminister etter krigen avla han vitneprov mot to tyske gestapister. Han ble trodd, men husket Gerhardsen feil?

så derfor norske domstoler mer alvorlig på mishandling enn det å ha vært delaktig i henrettelser. Retten og påtalemyndigheten trodde på nær sagt enhver historie om tortur. At ikke alle var sanne, viser et eksempel fra saken mot forannevnte Arndt:

Hadde alibi, men...

Maskinisten Kjell Pedersen som hadde vært kurér for en kommunistisk motstandsgruppe, var blitt arrestert av Arndt og banket opp. Han husket datoen – fordi det var lønnsdag – og sted, som var Norheimsund ved Hardangerfjorden. Da Arndt påpekte at akkurat denne dagen befant han seg på andre siden av fjorden, ble Pedersen usikker, og innrømmet at han kunne ha bommet på datoen med en eller to dager.

Arndt fremla da utskrift fra hotellgjestebøker som fortalte hvor han hadde oppholdt seg, ikke bare

Gestapo-tilsatt hadde navneskilt på døren til sitt tjenestekontor.

Dette var langt fra noe enestående tilfelle. Det vrimlet av mer eller mindre tvilsomme vitneutsagn i enkeltsakene. De anklagede selv, deres forsvarere, og andre tyskere forsøkte å påvise den manglende sannhetsgehalten, men i 99 prosent av tilfellene var det forgjeves. La oss ta noen eksempler:

Falske prov?

I saken mot kriminalsekretær Hans Arndt i Bergen er-

klærte vitnet Finn Færevåg (18) at han var blitt mishandlet på det groveste av tiltalte. Tyskeren benektet overgrepene, og fortalte tvert imot at Færevåg, som tilhørte en kommunistisk sabotasjegruppe, hadde forrådt kameratene sine mot en viss mengde brennevin og sigaretter. Likevel ble unggutten trodd av retten.

Senere, etter å ha avlagt vitneprovet, ble det avslørt at Færevåg hadde forsøkt å få en kamerat til å vitne. Kameraten, som het Olsen, hadde innvendt at han slett ikke kjente Arndt, men da svarte Fære-

våg at det spilte ingen rolle i en rettsak mot en gestapist.

Olsen ble stevnet av forsvarer for å fortelle om kameratens tilbud. Arndt ble likevel dømt. Olsen derimot ble kastet ut av skolen og trakassert i lang tid.

En vesentlig del av anklagepunktene mot tyskerne dreide seg om tortur, som var den meste effektive metoden å bryte ned motstanden på. Nesten alle sprakk under forhørene.

Flertallet som arbeidet for Gestapo, benyttet slike skjerpede forhør. Selv om det bare dreide seg om noen ørefiker,

Forts. fra foregående side

på arrestasjonsdagen, men en uke senere. Aktor endret deretter Pedersens utsagn slik at mishandlingen kunne ha skjedd åtte til ti dager senere, og da hadde Arndt ikke noe alibi. Tyskeren ble funnet skyldig også på dette punktet.

I flere krigsforbrytersaker i Bergen opptrådte en prest fra Bremnes i Hordaland som vitne – som i saken mot kriminalassistent Ludwig Runzheimer. I vitnerommet sa et tysk forsvarsvitne til ham at "siden han var en Guds mann, var han forpliktet til å si sannheten".

Da svarte presten at om tyskerne kunne man si hva man ville; de var alle djervler og ville etterpå bli hentet hjem av djevelen.

Forsvaret fremførte utsagnet, uten at det hjalp. Runzheimer ble skutt. Men senere ble presten, til og med av aktoratet, kalt "løgnerpresten", og aldri mer benyttet som vitne i en krigsforbryterprosess.

De store slapp unna

De norske rettssakene brukte Nürnberg-prosessene som ledetråd, trass i at det stort sett var "småfisk", og ikke de store nazikoryfeene og krigslederne som stod for retten. Men dommene tydet ikke på det.

Selv om mange var bøller og sadister, var de fleste ubetydelige brikker. Mange var kriminalassistenter, ja, til og med bare tolker. Felles for de aller fleste var at de hadde deltatt i mishandling av hjemmefrontfolk.

Norge hadde sitt oppgjør med annen- og tredjerangs tjenestemenn, sier den tyske historikeren ved universitetet i Kiel, dr. Robert Bohn, som er ekspert

To engelske soldater på inspeksjon i Norge på jakt etter tyske krigsforbrytere.

Nazi-koryfeer som Heinrich Fehlis (over), Josef Terboven (over til høyre) og Wilhelm Rediess (t.h.) unnslett straff ved å ta sine liv.

på den tyske besettelsen av Norge.

Flere av de store fra okkupasjonstiden – som Josef Terboven, Heinrich Fehlis, Wilhelm Rediess og Franz Böhme (generalen som kapitulerte på Lillehammer) – unnslett straffen ved å ta sitt liv.

Om øverstkommanderende for de tyske styrkene i Norge, general Nikolaus von Falkenhorst, ble dømt til livsvarig fengsel (slapp ut i 1953), mens generalen som brente Finnmark, Lothar Rendulic, fikk livstidsdom av den in-

ternasjonale domstolen i Nürnberg.

Høyest rang blant de tiltalte var Gestaposjef og SS-Hauptsturmführer Siegfried Fehmer og Sipojefene i Bergen og Trondheim, Ernst Weimann og Gerhard Flesch – begge SS-Obersturmbannführer. Alle ble dømt til døden og henrettet.

Hvor mange hundretusen tyskere som var stasjonert i Norge under okkupasjonen, vet ingen. Men det ble igangsatt rettslig forundersøkelse mot 261, mens det bare ble reist tiltale mot 86. Sann sett var Norges hevn mild. Fem

av dem ble frikjent, 15 ble dømt til døden, hvorav 12 ble skutt. 16 andre fikk livsvarig fengsel.

Oppsiktsvekkende frifinnelse

Derimot ble to tyskere man skulle tro norske domstoler ville gi lovens strengeste straff, frifunnet:

SS-Obersturmbannführer Hans Latza var sjef for *SS-und Polizeigericht Nord*, den tyske domstolen i Norge som avsa 127 dødsdommer mot motstandsfolk. Først ble han dømt til 15 års fengsel, men anken til Høyesterett førte fram.

Latza ble til slutt frifunnet fordi han hadde oppført seg i henhold til folkeretten. Det avgjørende var at norske dommere nå hadde fått kunnskap om hvordan de allierte gikk fram som okkupasjonsmyndighet i Tyskland.

Enda mer oppsiktsvekkende var saken mot den forhatte SS-Hauptsturmbannführer Oscar Hans. I spissen for sin "Sonderkommando" reiste tyskernes sjefbøddel land og strand rundt og henrettet folk. Han innrømmet å ha ledet skytingen av 215 nordmenn.

Hans ble i første omgang dømt til døden, men dommen ble opphevet av Høyesterett. Påtalemyndigheten hadde ikke nok beviser til en fellende dom.

Hans ble sendt til Tyskland, hvor han i 1948 ble dømt til 15 års fengsel av en britisk militærdomstol for å ha henrettet seks britiske kommandosoldater i Oslo, i strid med folkeretten. Å ha henrettet norske motstandsfolk, som ikke opptrådte etter reglene for krigføring, kunne han ikke straffes for.

I motsetning til den Nürnberg-domstolen, som var en militær rett, benyttet ikke norske domstoler seg engang av militære sakkyndige. Derfor ble tyske soldater dømt for handlinger som enhver soldat ellers ville blitt frikjent for.

Mange av de tyske tiltalte var jurister, som påpekte manglene. Ett problem var at de ofte ikke visste hva de var blitt tiltalt for før de møtte i rettsalen, eller like før. Et annet var språkproblemerne.

Men den største svakheten ved de norske prosessene var at man straffet tyskere for de samme gjerninger man godtok av sine egne. Både tyskere og norske kritikere hevdet at dette brøt med et grunnleggende prinsipp i rettsstaten. Slik ble krigsforbrytersakene i Norge nok et eksempel på seierherrenes justis. ■